

PAPER

MAKTAB BITIRUVCHILARINING KASBIY YO‘NALISHINI ANIQLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Qosimova Xurshidabonu Ravshanbek qizi^{1,*}

¹Andijon davlat pedagogika instituti magistranti

* kh.kasimova@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat yurituvchi yoshlarning shaxsiy xususiyatlari, ijtimoiy tarmoqlarning foydali va zararli tomonlari yoritib berilgan hamda kerakli taklif va tavsiyalar berildi.

Key words: Ijtimoiy tarmoqlar, raqamli muhit, psixosotsial, kognitiv, emotsional, xulq-atvor xususiyatlari, ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy va salbiy tomonlari, ijtimoiy tarmoqlarning imkoniyatlari va tahdidlari

Bugungi kunda mehnat bozori sur'atlarining tez o'zgarishi, kasblarning masofaviylashuvi va kompetensiyalarning yarim umri qisqarishi sharoitida maktab bitiruvchilari uchun kasbiy yo'nalishni ongli tanlash masalasi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy yondashuvlar endi faqat kasb tanlashga emas, balki martaba dizayniga yo'naltiriladi: o'quvchining qadriyatlari, qobiliyatlari va bozor talabi o'rtasida moslik topish, shuningdek o'zini yangilab borish layoqatini shakllantirish muhimdir.

Xalqaro tahlillar ham maktab davrida erta va sifatli yo'naltirish bitiruvchilarning ishga kirishish ko'rsatkichlarini hamda ta'limga jalb etilganlikni oshirishini tasdiqlaydi, ammo bu jarayon samarador

bo'lishi uchun diagnostika, amaliy tajriba va maslahatlar yagona tizimda ishlashi talab etiladi [6]. Bu fikr muhokamasi shuni ko'rsatadiki, izchil model bo'lmasa, hattoki kuchli alohida elementlar (test, konsultatsiya, choraklik tadbir) ham kutilgan natijani bermaydi; shu bois yondashuvlar bir-birini to'ldirishi lozim.

Klassik psixologik asos sifatida Klimovning professional o'zini aniqlash nazariyasi maktab sharoitida yoshi, motivatsiyasi va sotsial tajribasi turlicha bo'lgan o'quvchilar uchun real kasbiy sinov maydonlari yaratishni taqozo etadi [6]. Muallif shaxsni kasb bilan tanishtirishda faqat tavsifiy ma'lumot emas, balki shaxsiy tajriba (mehnat amaliyoti, rolli o'yinlar, laboratoriya

Compiled on: December 17, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

ishlari) orqali ko'nikmalar sinovini taklif qiladi. Shu nuqtai nazardan, maktabda "kasb haftaliklari", qisqa soha-laboratoriyalar, mahalliy korxonalarda mikroamaliyotlar tashkil etish o'quvchi ehtiyojini anglash va o'zini baholashiga xizmat qiladi. Muhokama qilinayotgan jihat shundan iboratki, Klimov tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish motivatsion bo'shliqni kamaytiradi: kasb tasvirini idealizatsiya qilish emas, balki uning kundalik mazmunini his qilish imkonini beradi.

Hollandning RIASEC tipologiyasi hozirgacha eng qo'llaniladigan psixometrik asoslardan biridir: shaxsiy qiziqishlar (Realistic, Investigative, Artistic, Social, Enterprising, Conventional) va ish muhiti turlari o'rtasidagi moslikni aniqlash orqali yo'naltirish samaradorligi ortadi [1].

Maktab sharoitida RIASEC testlari o'quvchiga o'z qiziqish xaritasini ko'rish va fanlar, to'garaklar, amaliy mashg'ulotlarni moslashtirish imkonini beradi. Biroq muhim muhokama shuki, test natijasi yakuniy hukm emas: u o'quvchini eksperimentga undaydigan yo'l xaritasi, xolos. Shuningdek, tipologiyani madaniy-lisoniy moslashtirish, qiz- o'g'il bolalar stereotiplarini kuchaytirmaslik, qishloq va shahar maktablari sharoitidagi resurs farqlarini hisobga olish etik talabdir. Shunday integratsiya qilinsa, RIASEC faqat "qiziqishlarni o'lchash"dan chiqib, o'qitish dizaynining markaziga aylanadi.

Savitskasning "life-design" konsepsiyasi esa kasbiy yo'naltirishni narrativ yondashuvga ko'chiradi: o'quvchi o'z hayot hikoyasini qayta tuzadi, rollar (o'quvchi, farzand, do'st, fuqaroviy ishtirokchi) o'rtasida muvozanat topadi va martaba trayektoriyasini loyihalaydi [4]. Maktabdagi maslahat jarayoniga savolnomalar bilan birga narrativ intervyu, "kelajak xati", "portfolio-hikoya"lar kiritilishi o'quvchining o'zini anglash jarayonini chuqurlashtiradi. Bu yondashuvning muhokamasi shuni ko'rsatadiki, bevosita kasb nomini tanlashdan ko'ra, uzluksiz o'rganish va moslashuv kompetensiyasini shakllantirish muhimroq: bitiruvchi kasb bozoridagi o'zgarishlarga hikoyasini moslab, yangi rollarni qabul qila oladi. Natijada, yo'naltirish bir martalik tadbir emas, balki refleksiya va tajriba bilan boyiydigan jarayonga aylanadi.

Krumboltzning "rejalashtirilgan tasodif" g'oyasi bitiruvchilarga kutilmagan imkoniyatlardan

foydalana olish, aniqlik yetishmasa ham harakatni davom ettirish, tarmoq aloqalarini kengaytirish va kichik qadamlar orqali yo'l topish layoqatlarini o'rgatadi [2]. Maktabda bu prinsiplarni o'rgatish uchun miniproektlar, sinov intervyulari, mehmon mutaxassislar bilan uchrashuvlar, onlayn marafonlar va ko'ngillilik dasturlari samarali. Bu yondashuv muhokamasida urg'u shunda: kasb tanlash ko'pincha deterministik emas, biroq tasodifiy uchrashuv va tajribalarni o'quvchi foydasiga burishni bilsa, noaniqlik xavf emas, resursga aylanadi.

Shuningdek, zamonaviy maktab amaliyoti uchun Zeyer ilgari surgan "professional rivojlanish" tajribalarini modul va kompetensiyalar asosida rejalash muhim: umumkasbiy, ijtimoiy-kommunikativ va raqamli kompetensiyalar har qanday yo'nalishda poydevor bo'lib xizmat qiladi [5]. Maktabda kompetensiya xaritasi asosida to'garaklar, STEAM loyihalari, xizmat ko'rsatish yoki ishlab chiqarish amaliyoti bloklari intergatsiyalashsa, bitiruvchi transfer ko'nikmalari bilan ta'minlanadi. Muhokama qilinadigan yadro g'oya — kasbiy yo'naltirish predmetlararo bog'liqlikni kuchaytiruvchi tizimiy mexanizmdir: o'qituvchi, psixolog, mentor va ish beruvchi birgalikda "mashg'ulot-tajriba-refleksiya-baholash" siklini yo'lga qo'yadi.

Xalqaro tajribada raqamli platformalardan foydalanish, mehnat bozori ma'lumotlari bilan diagnostik natijalarni uyg'unlashtirish va o'quvchiga personalizatsiyalashgan tavsiyalar berish samaradorlikni oshiradi [3]. Maktab miqyosida bunday platformaga quyidagilar kiritilishi mumkin: psixometrik testlar (madaniy moslashtirilgan), e-portfolio, mahalliy ish beruvchilar bilan qisqa muddatli loyihalar, virtual ekskursiyalar va bo'sh ish o'rinlari agregatori. Muhokama nuqtasi — texnologiya vosita, maqsad emas: u mentorlarsiz va refleksiyasiz sovuq tavsiyalarga aylanib qoladi. Shu bois har bir raqamli qadamga sinf rahbari va kasbiy maslahatchi tomonidan muhokama va yo'naltirish "qo'llari" birlashtirilishi shart.

Tavsiya sifatida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida quyidagi integratsiyalashgan modellarga e'tibor qaratish lozim:

1) erta tanishtirish: 7–8-sinflarda kasblar olami, mahalliy sektorlar, mehnat gigiyenasi va xavfsizligi

bo'yicha modullar;

2) diagnostika va narrativ: 9–10-sinflarda RIASEC testlari, kuchli tomonlar tahlili, “kelajak portfeli” va maqsad xaritasi;

3) tajriba: 10–11-sinflarda “kasbiy sinov” haftaliklari, mikroamaliyotlar, xizmat loyihalari;

4) mentorlash: ota-onalar, bitirgan talaba va mutaxassislardan iborat mentorlar klubi;

5) raqamli qo'llab-quvvatlash: e-portfolio, tavsiya motorlari, onlayn konsultatsiya;

6) inkluzivlik: qizlar, ijtimoiy himoyaga muhtoj o'quvchilar va chekka hududlar uchun moslashtirilgan resurs paketlari.

Mazkur bosqichlar o'zaro bog'lanib, har chorak yakunida refleksiya sessiyasi hamda shaxsiy rivojlanish rejasi yangilanadi. Muhokama shundan iboratki, bosqichlarning ketma-ketligi qat'iy bir yo'la tanlashni majbur etmaydi; aksincha, sinovlar va tahlillar asosida yo'nalish toraytiriladi yoki kengaytiriladi.

Monitoring va baholash. Kasbiy yetuklik indikatorlari (o'zini anglash, mehnat bozorini bilish, qaror qabul qilish ko'nikmalari), ishtirok ko'rsatkichlari (amaliyot soatlari, mentorlik uchrashuvlari), natijalar (kollej/OTM/ish joyi mosligi, dastlabki 6–12 oyda o'zgarishlar) tizimli to'planadi. Psixometrik vositalar ishonchliligi, ma'lumotlarni himoya qilish, rozilik va imkoniyat tengligi etik me'yorlari qat'iy rioya qilinadi. Muhokamadan ma'lum bo'ladiki, sifatli teskari aloqa tizimisiz yo'naltirish dasturi sifatini boshqarish mumkin emas; shuning uchun maktab–ota-ona–ish beruvchi–o'quvchi hisobot kartasi joriy qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy kasbiy yo'naltirish kasb tanlashdan ko'ra, shaxsning hayotiy yo'lini ongli loyihalash jarayonidir. Klimovning tajribaga tayanish tamoyillari, Hollandning moslik modeli, Savitskasning narrativ yondashuvi va Krumboltzning noaniqlik bilan ishlash layoqatini uyg'unlashtirgan, Zeyer ta'kidlagan kompetensiyaviy yondashuv bilan mustahkamlangan integratsiyalashgan maktab modeli bitiruvchining o'zini va mehnat bozorini chuqurroq anglashiga xizmat qiladi. Raqamli vositalar, amaliy tajriba va mentorlikning uyg'unligi, etik me'yorlar va muntazam monitoring ta'limdan mehnatga o'tishdagi uzviylikni ta'minlaydi.

REFERENCES

1. Holland J. L. Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. — Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997. — 400 p.
2. Krumboltz J. D., Levin A. S. Luck Is No Accident: Making the Most of Happenstance in Your Life and Career. 2nd ed. — Atascadero, CA: Impact Publishers, 2010. — 160 p.
3. OECD. Career Guidance for Adults in a Changing World of Work. — Paris: OECD Publishing, 2021. — 147 p.
4. Savickas M. L. Career Construction Theory and Practice // In: Brown S. D., Lent R. W. (eds.). Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work. 2nd ed. — Hoboken, NJ: John Wiley Sons, 2013. — P. 147–183.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития. — Москва: Академический Проект, 2005. — 240 с.
6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. — Москва: Академический Проект, 2004. — 304 с.